

„Kezeidet csokolja halás fiaid, Kárlí” – Csicséri Orosz Károly hadnagy első világháborús levelei (1916–1918)

Az összeállítás ízelítőt ad csicséri Orosz Károly tüzér hadnagy mintegy 300 darabot számláló első világháborús leveleiből, melyek címzettje édesanyja, özv. Orosz Lajosné br. Kemény Anna. A levelek egy multikulturális közegben nevelkedett, családjának múltját vállaló, de a világ változásaira érzékenyen reagáló nemesifjú szemüvegén keresztül láttatják a Nagy Háború történéseit. Amellett, hogy apró, de érdekes adalékokkal szolgálnak az első világháborús történetéhez, a levelek páratlanul értékes forrásai a Székelyföldre elszármazott család 20. századi történetének.

Bevezető

A csicséri Orosz család Székelyszenterzsébeten

Az eredetileg Ung, majd Zemplén és Szatmár vármegyében birtokos csicséri nemes Orosz család a 19. század végén, [popup title="Orosz Lajos" format="Default click" activate="click" close text="Orosz Lajos csicséri nemes Orosz Sándor (1833–1898) bodrogszerdahelyi (Zemplén vm.) földbirtokos és alsóboronkai Boronkay Ilona (1835–?) fia volt."] (1867–1906) huszárkapitány, császári és királyi kamarás révén került kapcsolatba a Székelyföldre. *Magyargyerőmonostori br.* [popup title="Kemény Annával" format="Default click" activate="click" close text="Br. Kemény Anna (a levelezésben Nánika) magyargyerőmonostori br. Kemény Béla (1844–1902) pusztakamarási (Kolozs vm.) és székelyszenterzsébeti (Udvarhely vm.) földbirtokos és hallerkői gr. Haller Berta (1849–1929) házasságából származott."] 1875–1969, a levelezésben Nánika) 1895-ben kötött házassága nyomán vált Orosz Lajos székelyszenterzsébeti birtokossá és Udvarhely vármegye törvényhatósági bizottságának tagjává. Alig több mint tízeves házasságukból született két fiuk: *Károly* (1896–?) és *Pál* (1904–?), a szenterzsébeti birtok (illetve a kisajátítások és az eladósodás nyomán maradt birtokcsokn) urai a 20. század első felében.

A fiúk taníttatásának költségei, illetve az 1921. évi román földtörvény nyomán elrendelt birtok-kisajátítás erősen megnyirbálták a szenterzsébeti birtokot. Károly házasságkötése a segesvári református-evangélikus, magyar-szász családból származó *Vándory Viktóriával* pedig újabb feszültségforrást jelentett a családban, ugyanis özv. Orosz Lajosné sehogy sem tudta megemészteni, hogy fia egy nem katolikus, ráadásul szász hölgygel kötötte össze az életét. Az anya és az ifjú pár közötti feszültség odáig fajult, hogy a fiatalok 1925-ben Magyarországra költöztek, haszonbérbe véve az Orosz család dombrádi (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) birtokát. A gazdasági válság beköszöntével Károly egyre rosszabbul boldogult a birtokkal, majd 1930-ban arra kényszerült, hogy felesége nagybátyjához, a csehországi Teplitz-Schönau-ba költözzenek, ahol betársult a nagybácsi cégébe. Az állandó anyagi bizonytalanság mellett Károlynak egy sor családi nehézséggel is meg kellett küzdenie: a szenterzsébeti birtok miatt anyjával mindegyre kiújult a régi viszálykodás, öccsétől fokozatosan elhidegült, felesége folyamatosan betegeskedett, két kisgyermeküket is elveszítették (*Ilonát* 1926-ban és *Károlyt* 1932-ben), életben lévő kislányuk, *Erzsébet* erősen halláskárosult volt. Cégük csődbe ment, így gazdaságilag teljesen ellehetetlenülve végül arra kényszerült, amit maga „ultima ratio”-nak nevezett: 1936-ban családjával együtt visszaköltözött Szenterzsébetre. Időközben testvére, Pál befejezte tanulmányait, megszerezte második doktorátusát is, és messze túlképzetten hozzájárult a szenterzsébeti birtok (vagy ami még megvolt belőle) talpra állításához, gyógy- és hasznóanyagok (borsmenta, kamilla, valeriána, komló, len, kender) termesztésével és Németországba való exportálásával próbálkozott.

A családi levelezést olvasva úgy tűnik, hogy a kisebbik fiú és anyja könnyebben megtalálták a közös hangot, Károly (és felesége) viszont nehezen boldogult velük. A hazaköltözést követően viszonyuk egyre feszültebb, mindegyre felelmelegtelte évtizedes sérelmeiket, és végül odáig jutnak, hogy szerződésben szabályozzák a birtokon való mozgásukat, illetve kölcsönösen perrel fenyegetik egymást. Mindannyian belátták, hogy a birtok nem tud megélhetést biztosítani mindkét fiúnak, ehhez a felismeréshez adódtak a személyes ellentétek. Mindez ahhoz vezetett, hogy 1937 őszén Pál a maga birtokrészét áruba bocsátotta. Az 1939 júniusában a korporációs választótörvény szerint tartott román parlamenti választásokon Orosz Károlyt Maros megyei képviselőnek választották. Politikai pályafutása azonban alig egy évig tartott, ugyanis az országgyűlést nem sokára feloszlatták.

A családtagok második világháború alatti és utáni életére vonatkozóan kevés irat maradt meg, így nehéz pontosan rekonstruálni akkori tevékenységüket. Valamikor a második bécsi döntést követően Orosz Pál közigazgatási pályára lépett: 1942 tavaszától Szolnok-Doboka vármegye Közjóléti Szövetkezetének szociális előadójaként a kisajátított zsidó birtokok bérbeadását végezte sokgyermekes családok részére. A román közigazgatás idején, 1944 decemberében előbb Szamos megye szociális osztályáról a megyei árvaszék kötelekibe helyezték, majd 1945 márciusában a Dés városi tisztogató bizottság vétkesnek találta antidemokratikus viselkedésben („comportare antidemocratică”). Büntetésül állásából elbocsátották, és eltiltották köztisztviselők [popup title="betöltésről" format="Default click" activate="click" close text="Románia Nemzeti Levéltárának Hargita Megyei Hivatala (továbbiakban: RNLHMH), 591. (Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai) 41. cs.]. Ezt követően orvosi tanulmányokat folytatott a kolozsvári (majd marosvásárhelyi) egyetemen. Orosz Károly, úgy tűnik, a világháború idején Dél-Erdélyben maradt és Szenterzsébeten gazdálkodott. Források hiányában 1948 utáni tevékenységük és haláluk éve sem ismert.

Csicséri Orosz Károly tüzér hadnagy első világháborús levelei (1916–1918)

A mindössze 19 esztendő, középfokú tanulmányaival éppen csak végzett Orosz Károly valamikor 1915 elején, tavaszán jelentkezhetett önkéntes katonai szolgálatra. Apja is katonai karriert futott be – rövid élete a tenger melléki Lovranban szolgálatteljesítés közben ért véget –, így feltételezhető, hogy Károly döntése sem pusztán a korhangulattal, a háborús lelkesedéssel magyarázható. A családi levelezésben kevés adat maradt fenn katonai szolgálatának első, a hátszágban töltött időszakra vonatkozóan. Unokatestvéré, *Orosz Ödön* nagynénjéhez írt, 1915. április 22-i leveléből értesülünk róla, hogy Kárlí ekkoriban rukkolt be [popup title="Nagyszébenbe" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 39. cs.]. Ödön levelében nyugtatni igyekszik nagynénjét: *„Kedves Nánika Néni, azért ne aggódj, és ne búslonj, nem lesz neki ott semmi baja, a harctérre pedig úgyse viszik ki, mert ezek a 18 évesek és pláne önkéntesek, ezeket visszatartják, és majd tiszteket képeznek belőlük, de a harctérre nem megy, amíg ő kimenne, addig már vége lesz a háborúnak. Legjobb most még a tüzéreknél, azt írja meg kedves Nánika Néni, hogy Kárlí melyik ezrednél szolgál, közös vagy honvéd, tábori, hegyi vagy a [popup title="nehézütegeknél" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 141. cs.].? ”* A levelet – túl az aggódó nagynénin, a maga megnyugtatóra szolgáló mondatokon – a hátszágbeliek optimizmusa hatja át. Bár már fél éve zajlott a háború és bebizonysodott, hogy az mégsem ért véget a levelek lehullásával, mi több, a harctérre vezényelt katonáknak egy egész telet kellett már átvészelnük gyakran hiányos öltözékben, gyenge ellátással, a levélíróknak (és a közvéleménynek) még sincs kételye afelől, hogy a háború nem sokára befejeződik.

Orosz Ödön várakozása azonban nem teljesült be, annyira nem, hogy Károlyt 1916 májusában, egyévi önkéntesi szolgálatának letelte után kivezényelték a harctérre. A tartalékos hadapród a Birodalom nyugati határvidékére, az olasz frontra került, nem messze attól a helytől, ahol apja is szolgált utolsó éveiben. A pontos részleteket nem ismerjük, csupán Nánika Nagyszébenbe küldött tömör, megható távirata maradt fenn, amelyet a harctérre való kivonulás hírére íratott május 13-án: *„Isten áldjon és vezéreljen édes kis fiam. Ólel, [popup title="Mama" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 132. cs.]. ”* A következő híradás majdnem egy hónappal későbből, 1916. június 8-áról való, ekkortól kezdve már viszonylag sok levél és tábori levelezőlap fennmaradt. Ezek segítségével több, mint két éven át többé-kevésbé pontosan követhetjük Károly útját a különböző harctereken, betekintést nyerhetünk egészségügyi állapotának változásaiba, tanulni lehetünk szakmai és magánéleti győtrődéseinek. Megindító, ugyanakkor zavarba ejtő belelátni az életbe alig kilépett fiú útkeresésébe, pályaválasztása kapcsán való töprengéseibe és leginkább anyjához fűződő bonyolult kapcsolatának hullámzásaiiba.

Első (fennmaradt) tábori lapjai mindjárt komoly próbatételről tudósítanak. Állomáshelyükre való megérkezése után, mint írja, a rossz idő – és bizonyára a megváltozott étkezési körülmények – miatt bélhurutot kapott és kórházba [popup title="került" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs.]. Bár a cenzor gondosan kihúzta a keletkezési helyet, a május 15-én írt tábori lapján mégis kiolvasható, hogy az említett kórház [popup title="Besenelloban" format="Default click" activate="click" close text="Besenello, északolaszországi település Trento megyében.] volt. Három nappal később már a [popup title="trienti" format="Default click" activate="click" close text="Trient (ma Trento, régiesen Trident), észak-olasz város.] Európa hotelben kialakított hadtáp-állomásról írta első helyzetjelentését: *„Bizony itt a hegyekben óriási strapákkal jár a háború. [...] Mind e mellett az időjárás is rossz. Sokat esik az eső. Fenn a hegycsúcsokon pedig havazik. Egy félóra múlva pedig a legnagyobb hőség van. Na, de mind azért csak elrajkuk az olaszokat. Aki látta mily vitézséggel, halálmegevétessel nyomolnak bakáink előre, az nem lehet e felől kétségben. Katonáink e vitézségben bízva az orosz offenzívától sem félek. [...] 21-én vagy 22-én fogok innét visszaindulni [popup title="Batteriemoz" format="Default click" activate="click" close text="Batterie – német szó, jelentése: üteg.]. Örömet megyek vissza, habár tudom, hogy nehéz idők várnak ott reám. De a hazáért örömet elviselek mindent, és ha mégoly nehéz is. Aztán örökre úgyse fog [popup title="tartani" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs.]. ”* Soraiiban egyszerre van jelen a tettere kész fiatalember győzelembe vetett hite és a háború poklába keveredett ifjú szorongása, aki maga is arra kényszerülhet, hogy az életét kockáztassa. **(Lásd az 1. számú dokumentumot!)**

Két nappal később, még mindig Trientből írta: *„Ca. egy fél órával ezelőtt, hogy e levelemet írom, egy olasz repülő meglátogatott bennünket. Szép nagy gép volt. Védő ágyúink tüzelni keztek és 2 [popup title="Schrapnell" format="Default click" activate="click" close text="Schrapnell – német szó, jelentése: repeszgránát.]*

egészen a gép közelében pukkadt széjjel. Úgy látszik, az olasz megsokallta a dolgot, mert hirtelen megfordult és nagy billegve hazafelé sietett. Ágyúink nagyon szépen dolgoztak. Az olasz még egy bombát sem dobhatott le. Érdekes, idegfeszítő látvány, ha a repülőkre [popup title="lőnek" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs.]. Valószínűleg ez volt az első testközlelő meg tapasztalt harci élménye a háborúban. Amit átél, az – úgy tűnik – nem elborzasztotta, hanem inkább lenyűgözte. A haditechnikai újítások, illetve a hadviselés műszaki részletei iránt rendkívül élénken érdeklődő fiú lelkesedése leveleinek állandó jellemzője volt ebben az időszakban. Anyját gyakran olyan harctéri események, műszaki részletek és hadmozdulatok leírásával látta el, amelyeket a gazdálkodásba belefáradt asszony aligha tudott igazán értékelni (a kései olvasó annál inkább). Károly mégis szükségét érezte megosztani azokat valakivel, a katonadolgokat értő apa hiányában anyjával.

1916. július 4-én írt levelében például meglehetősen részletes leírást adott tüzérmegfigyelői beosztásával járó feladatairól és annak kockázatairól: „Még mindég a [popup title="Beobachtungsstandom" format="Default click" activate="click" close text="Beobachtungsstand – német szó, jelentése: megfigyelőállomás.] vagyok. A megfigyelő állomásom egy ca. 1200 m magas hegyen van; a hegycsúcstól ca. 50 m balra, a hegy gerincén. A hegy csúcsán azért nem jó lenni, mert az ellenség mindég ott keresi a tüzér megfigyelőket és oda lőnek, ha nem is látnak senkit. Majdnem minden nap küld a hegyem csúcsára 2–3 Schrapnell, de hát én nem vagyok a csúcson! Azért nem igen jönnek hozzám robbanási szilánkok. A megfigyelő állomás maga 3 nagy szikla közt van. Két szikla az ellenség felé néz. A két szikla közt van egy kis lyuk, ezen át kukucsálok ki; a harmadik szikla jobbról véd. Baloldalról építettem egy kőfalat, úgy hogy onnét is védve vagyok. Az egész pléhvel [popup title="Wellblech" format="Default click" activate="click" close text="Wellblech – német szó, jelentése: bádóg hullámlemez.] van befedve és a pléh fűtéglákkal van befedve. Ez egy kicsit biztosít Schrapnell füllkuglik ellen! Mint látni, meglehetősen védve vagyok. Itt ülök a nap legnagyobb részén és sokszor éjjelem is. Innét dirigálom a lövéseket. Van a Batterie kommandánsommal és az ágyúimmal telephon összeköttetésem. A leírt kis lyukon át figyelem a terepet [popup title="Binoklimal" format="Default click" activate="click" close text="Binokel – német szó, jelentése: távcső.]. Ha valami mozgást látok az ellenségnél, mindjárt jelentem vissza a Batterie kommandánshoz, aki jelentéseimet továbbítja. Ha valami Batteriem számára előnyös célt fedezek fel, azonnal tűz alá veszem. Batterie kommandánsom megengedte, hogy ha kell, egészen önállóan lőjek. Már többször volt alkalom ezen engedélyt kihasználni. Bizony elég fásaszto munka megfigyelőnek lenni. Sokszor 2–3 nap alatt csak 4–5 órát alszom össze [popup title="vissza" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs.].” (Lásd a 2. számú dokumentumot!)

Nemelykor az anyának írt tábori lap drámai hangú haditudósításává vált, amint az történt július 6-án is: „Kedves Mama! Eppen most, hogy ezen leveletem írom, erős Schrapnell és gránát tűzben vagyok. Nagyon lőnek ide az olaszok. De bízom a jó Istenben és nem [popup title="félelem" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs.].” Sűrű napok lehettek ezek Orosz Károly életében, hiszen másnap tábori lapján azt tudatta anyjával, hogy már a tüzkeresztségen is átesett, először lőtt emberre, és el is talált bal [popup title="karján" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs.].” (Lásd a 3. számú dokumentumot!)

Az embert próbáló napok dramaturgiai csúcspontjával egy július 9-én írt tábori lap szolgál, amely Orosz Károly megfigyelői és elbeszélői tehetségét egyaránt dicséri: „Kedves Mama! Még mindég a megfigyelőn vagyok. Mára vasárnap van. Templomot csak a Binoklim segítségével láthatok. De ott sincs istentisztelet. Háború van! A templom falain óriási lyukak – gránátok helyei. Voltam egyszer egy ilyen őszellőt templomban. Roppant szomorú látvány! Az ember majdnem sírhatna! A szentképek és szobrok mind le voltak esve állványairól a gránátok explóziója által, csak egy feszület maradt meg a helyén, a főoltáron. Egész különös benyomást tett a romok között a feszület, szeméit éhez emelve. Az emberek vétkéért szenvedő [popup title="Üdvözítő" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs.].” (Lásd a 4. számú dokumentumot!)

Az ifjú kadét 1916 nyarán írt levelei számos érdekes adalékkal szolgálnak az olasz front mindennapjairól, az ellátmányról, a lakásviszonyokról, de a katonák és a helyi lakosság kapcsolataiba is betekintést kapunk. Július 4-én írt levelében olvashatjuk: „Mint már írtam, 9 napig csak felmelegített konzervekből éltem és fekete kávéból. Roppant megunja az ember a konzerveket. Nem is hiszed mennyire. Tegnapolt kezdve egy közel álló [popup title="Gebirgsbatterie" format="Default click" activate="click" close text="Gebirgsbatterie – német szó, jelentése: hegyi üteg.].” vagyok [popup title="verpflegungban" format="Default click" activate="click" close text="Verpflegung – német szó, jelentése: ellátás.]. Tegnap és máma kaptam már rendes meleg ételt. Sikerült egy helyt Maggit és mustárt vennem. Evvel a kettővel aztán mindent ehetővé lehet tenni. Azért mindég sokkal nagyobb az étvágyam, mint a porció, ez igazán baj. 10 órára és uzsonnára vajaz kenyeret eszem, de vaj helyett mustárt használok. Egészen jól! Baj van a vízzel. Ezt nagyon messziről kell hozni. Az út oda és vissza összesen 3½ óra! Ezért mosakodni is csak minden másodnap lehet. Megjegyzem, hogy a mosakodás a legnagyobb élvezet a [popup title="harctéren" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs.].” (Lásd a 2. számú dokumentumot!)

Június 19-i levelében arról olvashatunk, hogy miként viszonyult az osztrák-magyar hadsereggel az olasz lakosság: „Az olasz foglyokkal vagy nem szabad beszélni, vagy ha az ember mégis megszólítja őket, akkor nem adnak feleletet. Civilt meg pedig még egyet sem láttam kinn a harctéren, ti. oda való lakost. Mind elmenekültek. Csak egy ca. 80 éves vénasszonyt hagytak itt, aki mindég és mindenre azt mondta: „Maledetto porco [popup title="austriaco" format="Default click" activate="click" close text="Maledetto porco austriaco!” – olasz kifejezés, jelentése: „Átkozott osztrák disznó!”]» Ez ugyan könnyű [popup title="megérteni" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs.].” Ugyanitt a helyi lakosság kapcsán egy mulatságos történetről is beszámol: „A civil lakosság különben, úgy látszik, nagyon hirtelen menekült el. Mindent otthagytak. Csak az élő állatokatt vitték el magokkal. A házakban sok élelmiszert kaptunk. Gyönyörű fémneműt hagytak ott. Egy kis eset: Teljesen átázva telephonistáimmal egy parasztházhoz értünk. Bemertünk. A szobában egy nagy falada volt. Telephonistáim azonnal feltörték. Gyönyörű vászon női fémnemű volt benne. Egész modern ingek és csipkés bugyigók. Mi sem voltunk lusták, egy kettőre levettük vizes fémneműinket és felhúztuk az imént talált ruhákat. 2 napig futottam női csipkés gagyával és kivágot a csipkés [popup title="ingben" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs.].” (Lásd a 5. számú dokumentumot!)

1916. július utolsó és augusztus első két hetéből nem maradtak fenn levelek. Erre az időszakra tehető Orosz Károly alakulatának, a 34. nehéz tábori tüzérezrednek a keleti frontra való átvétele. Mivel a további levelek is kelethegy nélkül íródtak, csak egy-egy elejtett utalás, félmondattal jelzi, hogy a helyszín valahol a keleti fronton lehet. Augusztus 18-i levelében találjuk az első ilyen jellegű részletet: „Most megint elég sok dolgunk van a megfigyelő állomásom. Sibériai lövészekkel állunk szembe, első rangú katonák. Roppant bátrak, ügyesek, kitűnő lövészek. Jaj annak, akit 1000–1500 lépésnyi távolságról célba vesznek! Mesterek a lövészárkok készítésében és maszkirozásában. Ha a mi tüzérségünk egy nap egy ellenséges lövészárkot erősebben lő, akkor másnap reggelre már üres az az árok. Az éj folyamán építenek egy új árkot a közelben, úgy eldugva és maszkirova, hogy csak a nagyon gyakorlott szem veheti észre. Nagyon fásaszto így a [popup title="megfigyelés" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs.].” Augusztus 20-i levelében azt írta: „Tegnap a muszi nagyon ide köpködött [popup title="Schrapnellekkel" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs.].”, másnap pedig arról tudósított, hogy lakása „egy elhagyott muszka lövészárkban [popup title="tavasz" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs.].” December 27-i levelében az orosz ágyúk ellen építendő fedezék kapcsán azt olvashatjuk: „Most megint elég sok dolgunk van. Egy új rókalyukat kell, hogy építsék a megfigyelőm mellé. Ez egy óriási munka, és ami a legunalmasabb, csak éjjel lehet rajta dolgozni. 4 méter mélyre, kőbe be lesz robbantva. Azt remélem, hogy 3 hét alatt meg lesznek vele. Ez már aztán tényleg gránátbiztos lesz, ha nem hoz a muszka egész nehéz kalibereket ide (28 cm!). Eddig 15 cm a legnagyobb kaliberű ágyú itt ezen a frontszakaszon, a muszka [popup title="részén" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs.].” Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 123. cs.].” Három nappal később írt levele segít állomáshelyének pontosabb meghatározásában: „Mama Kőrösmezőn voltam fürödni. [...] Meleg szél fúj és esik az eső. Úgy látszik, jön a tavasz. Reméljük, hogy az utolsó háborús tavasz, az utolsó véres [popup title="tavasz" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 123. cs.].” Két visszaemlékező jegelű, 1917. decemberben kelt levelében pedig azt írja néhány tisztársáról, hogy őket már az előző évben a Tatár-hágón sokat [popup title="látta" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 123. cs.].” Bizonyosnak látszik tehát, hogy a 34. nehéz tábori tüzérezred 1916 nyaratól kezdve a Tatár-hágó közelében tartotta állomáshelyét. Károlyt utóljára 1917. augusztusában találjuk itt, tehát éppen egy évig tartózkodott a kárpátaljai Kőrösmező [popup title="környékén" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 123. cs.].”

A keleti frontra való megérkezése után nem sokkal, 1916. augusztus 18-án megindító élményben volt része. Öfelsége születésnapjának reggelén ugyanis az egész harctéren díszlövéseket adtak le, mindenfelé nagy éljenzés volt, majd felhangzott az Isten áldd meg a [popup title="magyart" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs.].” E napok másik nagy érzelmi töltettel bíró történése egy otthoni hír volt: augusztus 29-én tudta meg, hogy kitört a háború Romániában, utóbb pedig arról is értesült, hogy a román betörés miatt anyjának menekülnie kellett, a szenterzsébeti birtok pedig sorsára hagyva, felügyelet nélkül maradt. Október derekán – rövid szabadsága idején Linzbe utazva szerelméhez – írta meg az otthoni állapotok miatt aggodó levelét: „Tegnap egy tüzér hadnaggyal utaztam, aki azt mondta, hogy 3 napig állt a szenterzsébeti határon útege egy részével. Azt mesélte, hogy házunk sérületlen, a kertben több ellenséges löveg explodált. Most már csak az a kérdés, nem-e rabolta ki a saját lakosság házunkat. [...] Ugyanez a hadnagy mesélte, hogy az Ugronék lakásában lakott volt pár napig, ez a ház is sértetlen. Ugronéktól sok bútort elcipeltek. Zoltánban a Lili néni házáért heves harcok folytak. Azt is mondta, hogy nem igaz, hogy Segesvárt lőtték volna. Na, ezek elég megnyugtató [popup title="hírek" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs.].” Október 31-én kelt levelének is a feldúlt szenterzsébeti otthon a témája. Figyelemre méltó azonban mindkét esetben a realitászérék és a kiegyensúlyozottság, hiszen nem próbálja mindenáron a támadó hadsereg katonáira hátrítani az okozott károkat: „Alig hogy pár szóval említet szenterzsébeti utadat. Pedig igazán nagyon érdekelne, hogy s mint néz ki arrafelé a világ! Sok kárt tettek a katonák? Ugyebár mindég mondtam, hogy a saját katonaság többet pusztít, mint az ellenség, és pláne a honvédek – azok még a tatárknál is nagyobb rablók! Ugyebár, hogy igazam van! A bútorainkban sok kárt tettek? Hogy a kocsit ellopták, az magától érthető, egy ütegkommandánsnak a fő vágya egy kellemes, könnyű kucsir [popup title="kocsir" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs.].” Az otthoni állapotok miatti nyomasztó hangulatát azon örömhír enyhítette némileg, hogy megkapta a kis ezüst vitézségi érmet. Mint írja: „Még a tiroli fáradalmak és szenvedések jutalmául. Beadva ugyan a nagy ezüstre voltam, de most

nagyon spórolnak a kitüntetésekkel. Ez is elég szép! Ma vagy holnap lesz [popup title="dekoratio" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs.]

Orosz Károly harctéri feladata az új állomáshelyen sem változott. Tüzérmegfigyelőként az ellenséges csapatmozgásokról való híradás volt az elsődrendű feladata, de a támadások elhárításában, az ellenséges állások felszámolásában is szerepet kapott. 1916. október 28-i levelében számolt be első igazán veszélyes akciójáról a keleti fronton: „*Tegnap nem írhattam neked. Kint voltam messze az állásaink előtt egy ellenséges üteget megfigyelni és összelőni. Körülbelül sikerült is az ellenséges üteget a Moskai* [popup title="Kriegausstellung" format="Default click" activate="click" close text="Kriegsausstellung – német szó, jelentése: háborús kiállítás.] *küldeni. Elég, sőt nagyon fárasztó volt a dolog, mert nagyon sokáig (reggel 6 – du. 2 óráig) csendben kellett egy nagy kő mögött feködni. Alig 40–60 lépésnyire az ellenséges előőrsöktől. Meglehetősen hideg nap volt, és a kőd semmiképp sem akart felszállani a völgyekből. Végre 1 óra körül du. felszállt a kőd. Most aztán gyorsan végeztünk az üteggel, az 5 lövés letálatál volt! Mikor dolgoztunk elvégeztük és visszahúzódtunk, észrevettek ugyan az ellenséges előőrsök, de mire az első lövést leadták, mi már egy közeli erdőbe beszaladtunk és a fák által fedezve szerencsésen* [popup title="hazaérkezünk" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs.].” (Lásd a 6. számú dokumentumot!)

Pár nappal később, november 2-án kelt levelében újabb harctéri bravúrról olvashatunk: „*Kedves Mamdi! Tegnap nem írhattam Neked, mert kint voltam majdnem egész nap egy hegycsúcson, állásaink előtt, egy ellenséges üteget megkeresni. Sikerült is megkapni azáltal, hogy mikor lőtt, a lövés felvillanását megláttuk. De sokáig kellett várnunk, míg leadott egy pár lövést, melyek az ágyúk állását elárulták. Egy hadnagy is kint volt velem. Ő 2 tábori tarackútg (10 cm) tüzérelőt vezetett, én két nehéz tarackútg tüzét (15 cm). Alig adta a szerencsétlen ellenséges üteget le az első lövéseit, amint mindjárt minden oldalról nekiestek ütegeink. A hatás leírhatatlan volt. Rövid pár perc múlva az ellenséges üteggállás sűrű kékes-sárga füsttel volt elborítva, a mi beütő lövedékeink füstjétől, csak néha-néha lehetett gerendákat, köveket stb. a levegőben repülni látni, ha egy gránát egy fedezékbe vagy más olyanfelébe esett. Ez egy óra hosszat tartott így. Azt hiszem, hogy vajmi kevés maradhatott meg az ütegből. Még sejtünk egy pár ellenséges üteggállást. Azokra is alkalomadtán ugyanaz a sors vár! Csak estve, mikor már sötét lett, térhettem vissza, nehogy meglásson az* [popup title="ellenség" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs.].” (Lásd a 7. számú dokumentumot!)

E levelében egy saját készítésű fényképet is beragasztott, amely lakhelyéről készült, az épület előtt a „teraszon” főhadnagy látszik. (Lásd a 8. számú dokumentumot!)

1916. december 11-én ismétellen egy dermesztően életveszélyes szituációról számolt be: „*Tegnap utálatos egy nap volt. Egész nap ágyúharc volt itt. Reggel, mindjárt amikor kimentem a megfigyelőmre, utközt az oda vezető futóútonkban eltemetett egy gránát. Alig tudtam kijönni a kövek és gerendák alól. Amint meg kiérkeztem a megfigyelőre, elkezdett a muszka oda löni. Délután ½ 3 óráig tartott a »pergőtűz«. Az egész futóúrtok széjjeljötté, úgy, hogy be kellett várnom az esti szürkületet, hogy a lakásomba* [popup title="visszatérhessek" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs.].” (Lásd a 9. számú dokumentumot!)

Hadi eseményekkel korábban nem szembesült katonák számára a tömegméretű öldöklés, a halál közelségének élménye, a folyamatos életveszély feszültsége, a rokkantak, haldoklók látványa súlyos lelki megterhelést jelenthetett. A traumák feldolgozásának egyik lehetséges módja a tábori misék, istentiszteletek biztosítása volt. Ezáltal a katonák nemcsak hitüket gyakorolhatták és vallásukat élhették meg, hanem visszanyerhették valamelyest felzaklatott lelki békájukat is. A tábori misék élményéről kétszer is beszámolt Orosz Károly. 1917. március 11-ei levelében azt írta: „*Máma voltam az első istentiszteleten itt kint a harctéren. Egy szekérszínben (fenyőágakból építve), 3–4 deszkából összeállítva egy »oltár«. A szőnyegek helyett lóporokrok. Egy tábori lelkész csendes kis misét mondott, utána evangélium és pár kitérítésre buzdító szó. Egyszerű, csendes és mégis ünneplés volt. Igazán jólesett itt kint is végre miséhez* [popup title="jutni" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 123. cs.].”

A fronton töltött napok azonban nem jelentettek folyamatos hadakozást. Ha a körülmények összjátéka folytán szabad időhöz jutottak, a katonák igyekeztek megpihenni, megbeszélni közös élményeiket, vagy éppen elfelejtik az átélt borzalmakat, hazagondoltak, vagy csak egyszerűen aludtak. Ilyen, hadi eseményektől mentes időszakról számolt be Orosz Károly is 1916. október 24-én írt levelében: „*Életünk itt elég kellemes (már amennyire a harctéren az élet kellemes lehet), itt »Frieden im* [popup title="Krieg" format="Default click" activate="click" close text="Frieden im Krieg – német kifejezés, jelentése: béke a háborúban.]” *van. Csak néha-néha lehet hallani egy ágyúlövést vagy 1-2 puskalövést. A nap legnagyobb részét lakásunkban töltjük. Leveleket írunk, olvasunk, sakkozunk, vitatkozunk különböző kérdések felett. Néha-néha szolgálati írásokat is kell csinálni, foglalkozás van mindég. Legkellemesebbek az esték. Szobácskánkban befűtünk és a parázson szalonnát (Linzből!) sütögetünk, kellemesen elbeszélgetünk, vagy a telephont hallgatjuk. Este úgy ½ 8 – 8 óra körül kezd a telephon igen érdekes lenni, kezdődnek a különböző estéli előadások. Egy baka szárnykürtön trombitál gyönyörű szépen cseh nótákat, egy másik hegedül, tőlünk egy tüzér énekel, gyönyörűen imitálja a tyúkokat, a kutyákat etc. tiszta kabaret előadás! Messze-messze valahol, ki tudja hol, egy gramophon játszik a* [popup title="telephonban" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs.].” (Lásd a 10. számú dokumentumot!)

Az eseménytelen napok azonban egy kritikus ponton túl már nem a regenerálódást szolgálták, és nem tettek jót a katonák harci moráljának. Az unatkozó katonákon ilyenkor könnyen erőt vettek a borús gondolatok, képzeletük rég elhagyott otthonaik felé szárnyalt, távol lévő szeretteik képét próbálták felidézni, vagy éppen szerelmük, házastársuk kitérítésén, hűségén merengtek. Többször írta Orosz Károly is leveleiben, hogy a mozgalmas napokat annak ellenére is inkább kedvelte, hogy azok csaknem mindig közvetlen életveszélyt hordoztak. 1916. augusztus 22-i levelében írta: „*Máma lejöttem a Beobachtungsstandról a Batterieba. [...]* Sokkal jobban szeretem az életet kinn a megfigyelőn és az arcvonalban, mint itt hátul. Itt unalmas az élet. Csak akkor van dologom, ha éppen ló a Batterie. Most éppen – 7 óra este van – az emberek együtt ülnek, az egyik szájharmónikán játszik, a többiek énekelnek. Búskomor magyar nótákat, kuruc dalokat. Mindenkinék sajong a szíve – [popup title="honvágytót" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs.].” Vagy ahogy egyik, még az olasz frontról küldött levelében tömören fogalmazott: „*ha nincs munkája az embernek, folyton* [popup title="hazagondol" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs.].”

Hazagondolni pedig – elfoglaltságai ellenére is – gyakran volt alkalma Károlynak. Ezekben a hetekben leginkább a pályaválasztás foglalkoztatta. 1916 őszén hadnagy kinevezését várta, talán éppen amiatt forogtak gondolatai körül, hogy miként alakítsa pályáját a háború után. Az egyik lehetőséget a földbirtokosi, gazdálkodó lét jelenthette volna, átvenni anyjától a szenterzsébeti birtokot, és megkísérelni hatékonyan gazdálkodni a sovány föld és a rossz klímájú vidék ellenére is. Károlynak azonban sem szaktudása, sem kellő tapasztalata nem volt a gazdálkodáshoz. Bizonyára azzal is kalkulált, hogy ha Szenterszébetre költözik, erős egyéniségű, energikus anyjával – aki éveken keresztül maga tartotta kézben a birtokot – közösen kellene meghoznia a fontos döntéseket. Anyja szeretete volna, ha nagyobbik fia hazatér és támaszul szolgál. Károly azonban nem volt boldog a lehetőségétől, inkább félhetett tőle, vagy, ahogy egyik levelében diplomatikusan fogalmazott, „*oly ideális szép terv, hogy nem is merek benne* [popup title="hinni" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs.].” A másik lehetőség – és ekkoriban Károly inkább ez iránt érzett vonalmat – a katonai karrier volt. Lelkesen írt több alkalommal is anyjának a katonai pályára előnyeiről. Október 20-i levelében például így vallott érzéseiről: „*Ha közelebről meggondolom a dolgot, azon veszem észre magam, hogy szívesen és örömmel vagyok katona, [még] ha a háború végét már nagyon is kívánom. Azt hiszem, hogy jó katona lenne* [popup title="belőlem" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs.].” Az idő sürgette, hiszen minél hamarabb kérelmezte volna ténylegesítését, annál többet nyomott volna a latban további karrierje szempontjából a frontszolgálat. A nagy döntést nem kívánta egyedül meghozni, anyja tanácsát kérte a dilemma megoldásában. A válaszlevél nem ismert, csupán Károly viszontválaszából sejthetjük annak tartalmát. Eszerint Nánika feltételt szabott fiának a katonai pályára folytatása ügyében: nem fog belátható időn belül megházasodni. Károlyt azonban várta jegyese Linzben, így természetesen nem kívánt anyjának semmiféle ígéretet tenni. Azt pedig, hogy anyja nem bízott kedvese iránti érzéseiben, kimondottan rosszul viselte: „*Leveled azt a benyomást, melyet már többször észrevettem, csak megerősítette, hogy Te még mindig azt hiszed, hogy Resl-hez való szerelmem csak szalmatűz, amelyből egyhamar ki fogok ábrándulni! Evvel szemben csak azt a tényt állíthatom, hogy most már nemcsak egy esztendőre, hogy mátkás vagyok; kétszer voltam nála, megismertem családját, megismertem családi életét, és csak azt konstatahatom, hogy ma, ha lehetséges, még jobban szeretem, mint ezelőtt egy éve; mentől inkább megismerem, annál nagyobbra nő tisztetelem előtte. Azonban ne hidd, hogy mindent rószaszinra pápaszemen át látok, nem! Nagyon jól tudom, hogy Resl-nek is vannak hibái, mint minden más embernek. Ez egészen magától érthető. Egész bizonyosra veheted, kedves Mamdi, hogy én Resl-t 4–5 év múlva éppen úgy fogom szeretni mint most, és hogy ha egyszer megházasodom, biztosan nagyon boldogak* [popup title="leszünk" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs.]” (Lásd a 11. számú dokumentumot!)

Károly és anyja levelezéséből nehéz pontosan megítélni, mit gondolt Nánika a linzi lányról. Megnyilatkozásai alapján azonban arra lehet gyanakodni, hogy különösebben nem kedvelte Resl-t, inkább vetélytársat érezhetett benne. Erre utal Károly 1916. június 22-i levele is, melyben szabadkozni kényszerült anyja számonkérő megjegyzései miatt: „*Majdnem mindég egyszerre írok mind a kettőtöknek, és legtöbbször ugyanazt mind a kettőtöknek. [...]* Egészen ok nélküli az én hinni, hogy Resl-t inkább szeretem, mint benneteket és többet írok néked, mint neked. Ez nem így [popup title="van" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs.].” Az is előfordult, hogy Nánika választás elé állította fiát, erről Károly 1917. január 26-i leveléből értesülünk: „*Kedves Mamdi, egyik levelében azt írod, hogy úgy igazítsam be a dolgot, hogy vagy hozzázok, vagy Resl-hez menjek a szabadságomban. Kedves Mamdi, ezt nem kívánhatod tőlem! Ha most sikerül még nagy bajjal szabadságot kapni, úgy a következő szabadságra csak jövő október vagy novemberben van kilátásom. Azaz a nyári nagy harcok után. Nem kívánhatod tőlem, hogy ezek a nagy harcok előtt benneteket vagy Resl-t ne [popup title="lássam" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 123. cs.]”*

Anyáé és fia kapcsolata 1917 nyarán mélypontra jutott – konfliktusok oka természetesen Károly és Resl jegyessége volt. Július 25-i levelében Károly csúnyán kifakadt anyjára: „*Kedves Mamdi, nincs semmi értelme, hogy a Resl és köztem fennálló mátkáság ellen dolgozzál; nem érsz el ügysem semmit, legfeljebb azt, hogy én idegenedek el tőletek. És, ha mégis sikerülne széjjelválasztásunkat elérnem, én benned, édesanyám, akkor mindég csak azt az egyényt látnám, mely nekem annyi és oly mély fájdalmat okozott. Kedves Mamdi, tudom, hogy Te csak javamat akarod; de anélkül, hogy szívetem megkérdézzed, engem egy leánytól elszakítani, egy leánytól, melyet igazán szeretek, melynek lekötöttem magam, önként, ez nem jótétemény! Nagyon kérek, kedves Mamdi, ne nehezítsd meg anélkül is nehéz életemet. Apropos, azon állításod, hogy Resl igen szegény, minthogy elvehetném, nem áll. Az én jövedelmem nemcsak az apai örökség kamatai, hanem számítani kell avval is, hogy én is szerzek bizonyos pénzösszeget, saját munkám által. Ez egy oly faktor, mellyel feltétlenül számítani kell és [popup title="lehet" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család*

iratai. 123. cs."]. "Úgy látszik tehát, hogy Nánika Resl iránti ellenérzéseinek nem csupán érzelmi okai voltak, legalább annyira szerepet kaptak az anyagi megfontolások is. (Lásd a 12. számú dokumentumot!)

A pontos részletek nem ismertek, de tény, hogy Károly és Resl kapcsolata 1917. július végén megszakadt. Károly anyjához küldött levelei között fennmaradt egy drámai hangú levéltöredék, amelyben kétségeinek és gyöttrődéseinek ad hangot. Az önmarcangoló vallomás első része azonban hiányzik (vajon miért?), így a keltezés sem ismert. Nem tudni, mennyi idővel íródott a szakítás után, de megvilágítja némiképp Nánika abban játszott szerepét, ugyanakkor fontos adalékokkal szolgál a Károly és anyja közötti kapcsolat vizsgálatához is: "[... nem] tehetek róla, akármennyire is küzdöm ellene, még most is örültül szeretem őt! Sokat, sokat szenvedek mátkaságunk felbontása. Még mindig nem tudom, hogy helyesen cselekedtem-e mikor rád és nem magamra hagytam. Ne haragudj, kedves Mamdím, hogy ily nyíltan mondom ezt ki, de egy belső hang sokszor kínoz, gyötör: Nem szabadott volna ezt megtenned! Magad rontottad el magadnak életed szerencsédjét! Igazat mond ez a hang? Sokszor magam előtt szégyellem magamat, oly csúfult, gyáván viselkedtem akkor Szenterszébent. Azért voltam gyáva, mert anyám akaratát teljesítettem??? Magam se tudok rá feleletet, de mindig küzdök önmagammal. E szavak ne legyenek ellened irányítva, kedves Mamuskám, nem, csak a szívemet akartam előtted egy kicsi kicsikét kitárni. Hisz te vagy az egyetlen, akinek nyíltan szólhatok! Azt hiszem, nem fogod szavaimat rosszul értelmezni! Kezeidet csókolja hálás fiad, Kárlí. Marhaságot írtam, ne végy róla [popup title="tudomást" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 124. cs."]."

„A kellemtelenségek ritkán ösztökéled egyedül jönni” – bölcsekedett egyik levelében Károly, és valóban: szerelmi bánata mellé 1917 augusztusában egy rendkívül makacs gyomorbántalmat is összeszedett, amely több hétig kínozza. Előbb a máramarosszigeti, majd a szatmárnémeti barakk-kórházban fektet, és úgy tűnik, egyre inkább kiábrándult a katonai pályából, olyannyira, hogy felmentését is kérelmezte, eredménytelenül.

1917 őszén szabadságot kapott, és hazamehetett a birtok rendbetételénél segédkezni (véltetően ekkor kerülhetett sor a fentebb említett szenterzsébeti afférra).

December elején azonban már újból arról értesülünk, hogy szabadsága letelével az ezredét készült megkeresni a keleti fronton. Alakulatához a bukovinai [popup title="Csernovicba" format="Default click" activate="click" close text="Csernovic (Cernăuți); a levelezésben Czernowitz], nyugat-ukrajnai város, a történelmi Bukovina központja.] december 12-én érkezett meg. Új megbízatásáról, illetve a keleti fronton ekkor uralkodó állapotokról egyik december végi levelében így írt: „Beosztva mint [popup title="Protzenoffizier" format="Default click" activate="click" close text="Protzenoffizier – német kifejezés, jelentése: csapatgazdászati tiszt (tüzérségi fogatokért és lovakért felelős tiszt).] vagyok, azaz a lovakat kell, hogy gondozzam. 100 db lovunk kéne, hogy legyen, momentán csak 86 van, 66 emberem van ezekhez. Hát dolgom elég van. Felügyelni ezeket az állatokra, folyton rühösödnek, enni csak 1 kg zabot és 1–½ [talán 1 – ½] kg szénát kapnak, képzelheted, hogy néznek ki. Pláne a nehéz muraközök! Szegények, olyan éhesek, hogy egymás ganéját megessék! Próbálok mindenképpen az ételüket feljavítani száraz falevéllal, fűzfa ágacskákkal etc., etc. De mind emellett nagyon gyengék. Megdöglőni igen erősek, élni igen gyengék. Sok lovat reggel, vagy egyáltalában, ha egyszer lefekszik, fel kell emelni, mert magától nem tud. A hajtó tűzéireim nagyjában pedig egy disznó szocialista banda. Pláne eleinte, mikor átvettem őket, sok bajom volt velük, de most már jobban viselkednek, miután egy párat bezárattam, és csak egy vastag nádvesszővel jelenek meg köztük. Utóbbin nagyon [popup title="respektálják" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 123. cs."]. Figyelemre méltó részlet, hogy 1917 végén a Monarchia hadseregében is terjedőben voltak a szocialista eszmék, amelyekkel szemben Károly – származása, nevelétsége okán is – meglehetősen vehemensen foglalt állást. (Lásd a 13. számú dokumentumot!)

Többször is arra kapott megbízatást, hogy takarmányt szerezzen és szállítson a rábízott lovak ellátására. Ekkor adódott számára lehetőség, hogy megismerkedjen a bukovinai valósággal. A [popup title="Kuty" format="Default click" activate="click" close text="Kuty (a levelezésben Kutkainendorf), nyugat-ukrajnai település Csernovic közelében.], [popup title="Wyschnyja" format="Default click" activate="click" close text="Wyschnyja (a levelezésben Wisnitza), nyugat-ukrajnai kisváros Csernovic közelében.], és [popup title="Hlyboka" format="Default click" activate="click" close text="Hlyboka (a levelezésben Hliobka), nyugat-ukrajnai kisváros Csernovic közelében.] környékén tapasztaltokról, az ott élők mindennapjairól igen plasztikus leírásokat hagyott hátra. 1918. január 20-ai levelében olvashatjuk: „Alkalmam van itt a ruten népet tanulmányozni. Sok érdekes szokást, viseletet, babonát etc. ismertem itt meg. Ami a gazdaságot illeti, ezek sokkal előbbre vannak, mint nálunk a székelyek. Sok gazdasági gépet használnak, vaskéft etc. A vetésforgójuk tökéletesebb. De ők maguk sokkal civilizáltanabbak. Pl. az egész család együtt hál egy nagy ágyban etc. Főzni sem igen tudnak. Csak egy kis fekete puliszkát esznek tehéntúróval, ünnepi étel vízben főtt búza cukorral, húst ritkán esznek, pedig minden házban sok füstölt húst láttam. Érdekes, hogy ezek a [popup title="csuesek" format="Default click" activate="click" close text="Csues – régies szó, jelentése: rutén.] sohasem köszönnék egymásnak. Ha egyik bejön a másik szobájába, szó nélkül leül valahová és legalább 10 percig hallgat, aztán [popup title="megszóla" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 124. cs."]. Két héttel későbbi, némileg a kultúrfőlny hatása alatt írt levelében tovább részletezte a helyiek társalkodási szokásait: „Egész érdekes szokásokat és viselkedéseket láttam itt, de most már eleget láttam. Egészen érdekes pl. egy csues vizita. Megnyílik az ajtó. Bejön egy csues ember. Szó nélkül leül a kályha mellé. Köpi egyet; kifűjja az orrát a földre; még egyet köp. Hallgatás. ½ óra múlva köpködés, orrkifúvás, köpködés, mint előbb, hallgatás. ½ óra múlva dupla nagy köpés, háromszoros orrkifúvás, egy energikus, nagy előkészületű köpés, ezzel barátunk felkel s szó nélkül kimegyen. Ilyen vizitát naponta kettőt-hármat [popup title="kapok" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 124. cs."]."

Az 1917 novemberétől zajló fegyverszüneti tárgyalások a központi hatalmak és a bolsevik Oroszország között 1918. március 3-án Breszt-Litovszkban megkötött békeszerződéshez vezetett. A keleti fronton megszűntek a hadi események, ennek köszönhető, hogy 1918. március 7-én Orosz Károlyt már a bécsújvárosi repülőügyi iskolában találjuk. Alig másfél hónapos kiképzés után, április végén már a bevetés várta, ezúttal tüzérségi repülőként: „Mama hirtelen parancsot kaptam a Kriegs-[popup title="Ministeriumból" format="Default click" activate="click" close text="Kriegs-Ministerium – német szó, jelentése: hadügyminisztérium] név szerint kommandírozva, hogy ki kell menjek a frontra. Egyáltalában az összes tisztet kiküldték innét. Én a VI. [popup title="Armeehoz" format="Default click" activate="click" close text="Armee – német szó, jelentése: hadsereg.] jövök, a Piave és Brenta közé. Ez eddig egy igen büdös hely volt, mert csupa angol repülő volt ott, de most jobb, mert az angolok elmentek Flandriába, és olaszok vették át megint a frontot. Hogy melyik századhoz leszek beosztva, azt persze nem [popup title="tudom" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 124. cs."]. Amint későbbi leveleiből kiderül, Orosz Károly hadnagy, tüzérségi felderítő és rádiótelegráf tiszt a 70. repülőszázadhoz kapott beosztást, amely a Tagliamento és a Piave folyók vidékén látott el harci feladatokat. Május 26-i levelében már az első éles bevetéséről számolt be: „Tegnapelőtt csináltam az első repülésemet itt az ellenséges felett. Fényképeztem alig 300 m magasságból. Nem is lőttek rám az olaszok, annyira el voltak bámulva, hogy oly alacsony jövök leállított [popup title="motorral" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 124. cs."]. Kevésen múlt, hogy május 31-i bevetése tragédiába torkoljon. Egy tapasztalatlan, a repülőiskolát frissen végzett pilótával repült, aki súlyos hibát vétett a leszállásnál. Csupán Károly lélekjelenléte mentette meg az életüket, gépük így is komoly károkat szenvedett – erről fényképek is küldött [popup title="haza" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 124. cs."]. (Lásd a 14., 15. számú dokumentumokat!)

Az eset annyira megviselte, hogy napokig nem volt képes repülni, legközelebbi (június 13-i) bevetése előtt pedig „egész komoly lámpaláza” [popup title="volt" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 124. cs."]. Hamarosan azonban visszanyerte önbizalmát, ismét a régi lelkesedéssel végezte munkáját. A bevetések között az új feladatkörével kapcsolatos tudnivalókat igyekezett megtanulni, „[...] az ellenséges árkokat, gépfegyverek felállítását, útegek felállítását stb., stb. Ezeket úgy be kell tanulni, hogy az ember álmában is le tudja rajzolni, mert csak így lehet aztán sikeresen felderíteni. Pláne nekem, mint tüzérségi repülőnek, minden felszállásra elő kell, hogy készüljék, mint egy tanító az [popup title="órára" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 124. cs."]."

Ismét a régi lelkesedéssel tudott írni harci feladatairól, úgy ahogy azt tette két évvel korábban. A repülés örömmel töltötte el, ilyenkor megfeledkezett a minden percben ott leselkedő veszélyekről is. Különösen az offenzív jellegű bevetésektől volt lelkes, olyan könnyedén tudott írni azokról, mintha a leghétköznapibb tevékenységek volnának: „Az ember kiszalad, ledob egy pár bombát, kilő egy pár szeria gépfegyverlövést, hirtelen lerajzolja az állásokat s máris rohan vissza, amly gyorsan csak telik a géptől” – írta június 28-i [popup title="levelében" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 124. cs."]. A legnagyobb kockázattal járó küldetésekről is derűsen volt képes beszámolni anyjának. Július 10-i levelében ezt olvashatjuk: „Korán reggel repültem; csak egy pár felhőfoslányt úszkált az égen. Éppen akkor kelt fel a nap, midőn ca. 1000 m magasságban voltam. Gyönyörű kép volt. [...] Alig voltam a mi frontunkon túl, máris közeledett felém két angol gép gyanús, rossz gondolatokkal, meg is lógtam mindjárt, megdölvén, hogy a légi ütközet nem a feladat, hanem a fényképezés. Zuhanó repülésben lementem tehát s elbújtam a közeli hegyek közt. Egy kis idő múlva megint beherészkedtem az ellenséges földre, alig voltam túl, máris jött fentről 2–3 angol, megint meglobgós, mint azelőtt. Még egy harmadszor is megpróbáltam a szerencsémért, most sikerült egy pár képet csinálni, de aztán ideje is volt a meglobgós; jól megnyomtuk a gépet, 220 km gyorsasággal vágattunk hazafelé, ahol, hála a jó Istennek szerencsésen leszálltunk. Egész érdekes egy ilyen repülés. Olyan, mint egy fogósdí vagy bújócska játék, ahol az ember az életéért játszik. Mássalönbön jól vagyok, sokat gondolok reátok. Kezeidet csókolja hálás fiad, [popup title="Kárlí" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 124. cs."]. (Lásd a 16. számú dokumentumot!)

Az életéért és az életével játszott. Tudatában volt ennek, mégis egy, a közvetlen közelében történt tragédia nagyon megviselte: július 13-án kedves bajtársa, Reisenbauer főhadnagy légi ütközetben fejtődött meg és meghalt. Az esetről megrendítő levelben számolt be: „Reggel együtt startoltunk, egy és ugyanazon feladatunk volt, különböző magasságból. Őneki ca. 5000 m-re kellett volna fölcsvagnia magát, míg én 1200–2000-re repültem. Utálatos egy nap volt! Csak úgy hemzsegték az ellenséges gépek a levegőben. Én két ellenséges csapatot láttam a levegőben, s sikerült mind a kettőnek idejében kitérnem. Szegény Reisenbauer pedig messze hátul, a saját [popup title="Hinterlandunkban" format="Default click" activate="click" close text="Hinterland – német szó, jelentése: hátszög.] két ellenséges vadászgép meglepte s légi ütközetre kényszerítette. A gépben ca. 40–50 találatot számláltunk meg; tiszta csuda, hogy a pilótának nem lett semmi baja. A pilótának sikerült megmenekülnie, s amint az ellenséges gépek abban hagyták az üldözést, azonnal leszállt s orvosért szaladt, de az orvos már csak egy halottat talált. Tegnap aztán kivittük s eltemettük idegen, ellenséges földön, egy karscsú Pinia alá. Sírjára egy egyszerű fakeresztet tűztünk egy propellerrel. Itt nyugszik egy hős repülő! Sírját lefényképeztük s a képet elküldjük szegény özvegy [popup title="anyának" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 124. cs."]. (Lásd a 17. számú dokumentumot!)

Az egyre inkább elhúzódó és egyre kevesebb győzelmi eséllyel kecsegtető háború Károly hitét és lelkesedését is mindinkább kikezdte. 1918 késő nyarán, őszén írt leveleiből némelykor a reágnáltság, máskor a túlélésre játszás érezhető. Mint írja: „Ha parancsot kapok kimegyek s feltétlen megteszem a kötelességemet, de ha nem kapok parancsot, akkor sem [popup title="kiabálok" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 124. cs."].” Október 24-i levele sokatmondó abban a tekintetben, hogy milyen harci morál jellemezte ekkorra a

katonákat: „Az élet itt szép csendesen telik, úgy mint eddig, csak az a különbség, hogy most még inkább s még nehezebben várjuk a békét. Különben a fronton éppen úgy háborúznak, mint eddig. Naponta meglátogatnak az ellenséges repülőök s mi is repdesünk át hozzájuk. A legbékésebb hangulatban az idő van, folyton esik az eső s így tevékenységünk sokat [popup title="szünetel" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 124. cs."].”

Szegény embert az ág is húzza. Egy őszi vihar végzetes károkat okozott repülőgépeknek, az esetet Károly nemcsak levélben, hanem fényképen is megörökítette. Október 1-i, öccsének küldött levelében olvashatjuk: „24-én nagy zivatar volt itt, hogy mit művelt az a repülőgépekkel, azt a mellékelt 3 fénykép mutatja. A repülőgépeket kirántotta a vihar a sátrakból s 20–30 m-re vitte, ott meg pedig lecsapta őket úgy, hogy darabokra törtek. Az egyik képen igen jól látható, hogy a vihar hogy nekisodorta a sátrakat és a gépeket is a közeli fákna; a pusztítást leírni nem lehet; a legjobban a fénykép mutatja [popup title="az" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 124. cs."].” (Lásd a 18. számú dokumentumot!)

Orosz Károly 1918. októberi levelei már a békevárás jegyében íródtak. Ő is sejtette azonban, hogy a béke nem jelent majd felhőtlen örömet. Elülhet a csatazaj a szemben álló hadak között, de a háború nem fog véget érni következmények nélkül. Ebbéli szorongásait meg is fogalmazta anyjához írt, október 17-i levelében: „Nagyon várjuk már a békét. De az igazat megvallva félek egy kicsit ettől az időtől, ami most fog következni. Azt hiszem, nagyon megváltoznak a térképek s a többi. De már legalább van kilátás, hogy 1–2 év múlva minden megint rendbe jön s szép nyugodtan élhet majd az [popup title="ember" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 124. cs."].” Károly várakozásai lassan beteljesültek. A dolgok rendeződni látszottak: december elején leszerelték, megkapta 280 koronás végkielégítését és beiratkozhatott a kolozsvári [popup title="egyetemre" format="Default click" activate="click" close text="RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 118. cs."]. Ami a térképeket illeti, nagyon megváltoztak.

Jelen összeállítás a terjedelmi korlátok okán csupán ízelítőt ad csicseri Orosz Károly tüzér hadnagy mintegy 300 darabot számláló első világháborús leveleiből, melyek címzettje édesanyja, özv. Orosz Lajosné br. Kemény Anna. Válogatás, és mint általában a válogatások, magában hordozza annak kockázatát, hogy nem minden tekintetben kiegyensúlyozott. Nem ad, nem is adhat teljes képet a levéltanyag egészéről. Nem kellőképpen reprezentatív a tárgyalt témák tekintetében, bizonyos részletek – legyenek azok akár harctéri események, akár családi vonatkozású történetek – nagyobb hangsúlyt kaptak, míg mások (talán méltatlanul) maradnak homályban.

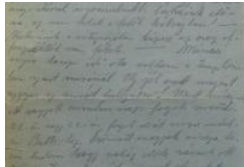
A levelek egy multikulturális közegben nevelkedett, családjának múltját vállaló, de a világ változásaira érzékenyen reagáló nemesifjú szemüvegén keresztül látatják a Nagy Háború történéseit. Hadapródként Orosz Károly finoman szólva más helyzetből élte meg a harctéri eseményeket, mint a közlegények, így tapasztalatai, élményei is eltérnek azoktól, amelyeket a bakák leveleiből ismerhetünk. Erdélyi vonatkozásban mindenképpen újdonságnak számít ebből az új nézőpontból látni az eseményeket. Leveleiből pedig akkor is árad az erdélyiség, ha éppen nem román pucceréről vagy Stern önkéntesről ír. Amellett, hogy apró, de érdekes adalékokkal szolgálnak az első világháborús történetéhez, a levelek páratlanul értékes forrásai a Székelyföldre elszármazott csicseri Orosz család 20. századi történetének.

Dokumentumok

1. Orosz Károly önkéntes hadapród levele anyjához, özv. Orosz Lajosné br. Kemény Annához

[2]

[3]

[4]

[Tovább a galéria oldalára](#) [5]

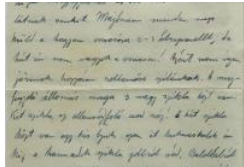
1916. május 18.

Jelzet: Románia Nemzeti Levéltárának Hargita Megyei Hivatala (továbbiakban: RNLHMH), 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs. – Eredeti, kézzel írt, aláírással.

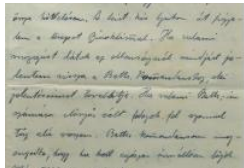
2. Orosz Károly önkéntes hadapród levele anyjához, özv. Orosz Lajosné br. Kemény Annához

[6]

[7]

[8]

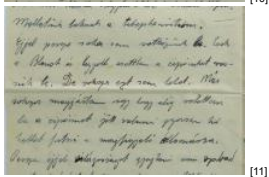

[9]

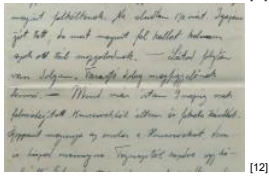
10

[10]

11

[11]

12

[12]

13

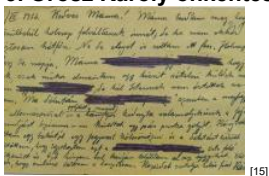
[13]

[Tovább a galéria oldalára](#) [14]

1916. július 4.

Jelzet: RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs. – Eredeti, kézzel írt, aláírással.

3. Orosz Károly önkéntes hadapród tábori lapja

15

[15]

16

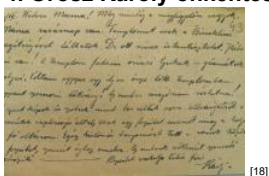
[16]

[Tovább a galéria oldalára](#) [17]

1916. július 6.

Jelzet: RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs. – Eredeti, kézzel írt, aláírással.

4. Orosz Károly önkéntes hadapród tábori lapja

18

[18]

19

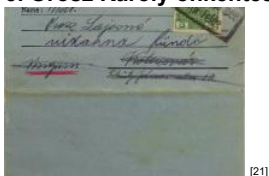
[19]

[Tovább a galéria oldalára](#) [20]

1916. július 9.

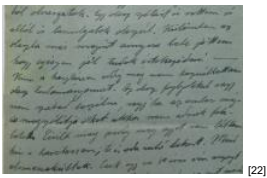
Jelzet: RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs. – Eredeti, kézzel írt, aláírással.

5. Orosz Károly önkéntes hadapród levele anyjához, özv. Orosz Lajosné br. Kemény Annához

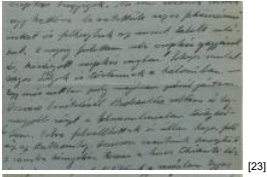
21

[21]

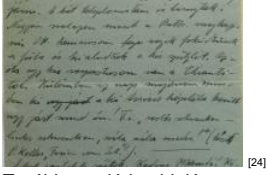
Handwritten text in cursive script, likely a letter fragment.

[22]

Handwritten text in cursive script, likely a letter fragment.

[23]

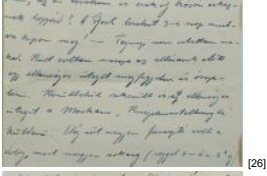
Handwritten text in cursive script, likely a letter fragment.

[24]

[Tovább a galéria oldalára](#) [25]
1916. június 19.

Jelzet: RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs. – Eredeti, kézzel írt, aláírással.

6. Orosz Károly tüzér megfigyelő levele anyjához, özv. Orosz Lajosné br. Kemény Annához

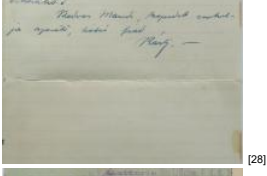
Handwritten text in cursive script, likely a letter fragment.

[26]

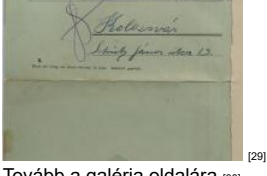
Handwritten text in cursive script, likely a letter fragment.

[27]

Handwritten text in cursive script, likely a letter fragment.

[28]

Handwritten text in cursive script, likely a letter fragment.

[29]

[Tovább a galéria oldalára](#) [30]
1916. október 28.

Jelzet: RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs. – Eredeti, kézzel írt, aláírással.

7. Orosz Károly tüzér megfigyelő levele anyjához, özv. Orosz Lajosné br. Kemény Annához

Handwritten text in cursive script, likely a letter fragment.

[31]

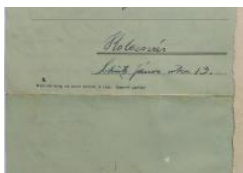
Handwritten text in cursive script, likely a letter fragment.

[32]

Handwritten text in cursive script, likely a letter fragment.

[33]

[34]

[Tovább a galéria oldalára](#) [35]
1916. november 2.

Jelzet: RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs. – Eredeti, kézzel írt, aláírással.

8. Orosz Károly felvétele harctéri lakhelyükről, valahol a keleti fronton, Kőrösmező közelében

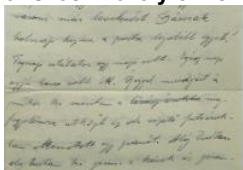

[36]

[Tovább a galéria oldalára](#) [37]
1916. november 2.

Jelzet: RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs. – Eredeti.

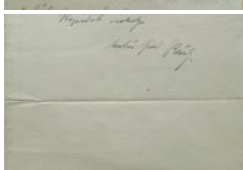
9. Orosz Károly önkéntes hadapród levele anyjához, özv. Orosz Lajosné br. Kemény Annához

[38]

[39]

[40]

[Tovább a galéria oldalára](#) [41]
1916. december 11.

Jelzet: RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs. – Eredeti, kézzel írt, aláírással.

10. Orosz Károly önkéntes hadapród levele anyjához, özv. Orosz Lajosné br. Kemény Annához

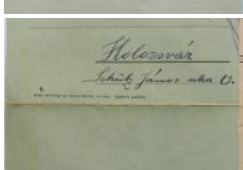
[42]

[43]

[44]

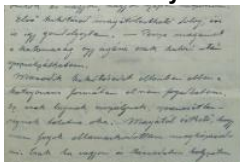

[45]

[Tovább a galéria oldalára](#) [46]
1916. október 24.

Jelzet: RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs. – Eredeti, kézzel írt, aláírással.

11. Orosz Károly tűzér megfigyelő levele anyjához, özv. Orosz Lajosné br. Kemény Annához

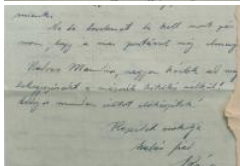
147

148

149

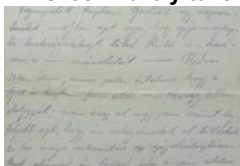

150

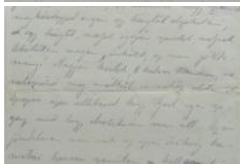
[Tovább a galéria oldalára](#) ^[51]
1916. november 16.

Jelzet: RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 122. cs. – Eredeti, kézzel írt, aláírással.

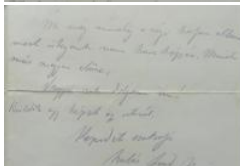
12. Orosz Károly tűzér hadnagy levele anyjához, özv. Orosz Lajosné br. Kemény Annához

152

153

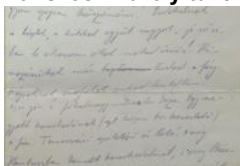

154

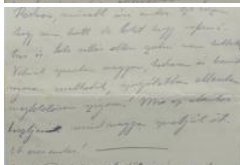
[Tovább a galéria oldalára](#) ^[55]
1917. július 25.

Jelzet: RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 123. cs. – Eredeti, kézzel írt, aláírással.

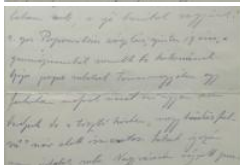
13. Orosz Károly tűzér hadnagy levele anyjához, özv. Orosz Lajosné br. Kemény Annához

156

157

158

[59]

[60]

[61]

[62]

[63]

[Tovább a galéria oldalára](#) [64]
1917. december 28.

Jelzet: RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 123. cs. – Eredeti, kézzel írt, aláírással.

14. Orosz Károly hadnagy, tüzérségi felderítő levele anyjához, özv. Orosz Lajosné br. Kemény Annához

[65]

[66]

[67]

[68]

[Tovább a galéria oldalára](#) [69]
1918. június 1.

Jelzet: RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 124. cs. – Eredeti, kézzel írt, aláírással.

15. Orosz Károly felvétele az olasz fronton megsérült repülőgéperől

[70]

[71]

[Tovább a galéria oldalára](#) [72]

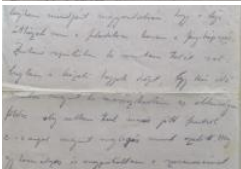
1918. május 31.

Jelzet: RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 124. cs. – Eredeti.

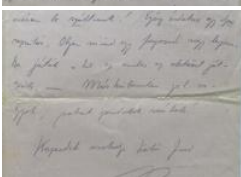
16. Orosz Károly hadnagy, tüzérségi felderítő levele anyjához, özv. Orosz Lajosné br. Kemény Annához

[73]

[74]

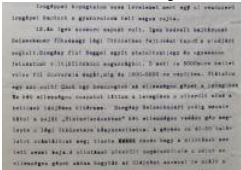
[75]

[Tovább a galéria oldalára](#) [76]

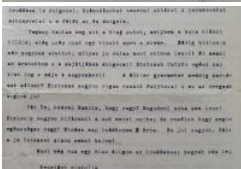
1918. július 10.

Jelzet: RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 124. cs. – Eredeti, kézzel írt, aláírással.

17. Orosz Károly hadnagy, tüzérségi felderítő levele anyjához, özv. Orosz Lajosné br. Kemény Annához

[77]

[78]

[Tovább a galéria oldalára](#) [79]

1918. július 15.

Jelzet: RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 124. cs. – Eredeti, gépelt, aláírással.

18. Orosz Károly felvétele egy vihar által okozott pusztításról, valahol az olasz fronton

[80]

[81]

[82]

[Tovább a galéria oldalára](#) [83]

1918. szeptember 24.

Jelzet: RNLHMH 591. Székely birtokos családok iratgyűjteménye – A székelyszenterzsébeti Orosz család iratai. 124. cs. – Eredeti.

Címkék:

[első világháború](#) [84]

[levelezés](#) [85]

[Erdély](#) [86]

[Székelyföld](#) [87]

[keleti front](#) [88]

